

номіки необхідними фінансовими ресурсами). Для визначення рівня розвитку фінансового сектора використовується система індикаторів фінансової архітектури, розміру фінансової системи та рівня активності фінансових посередників. Між основними індикаторами фінансового сектора України (відношення активів фінансового сектора до ВВП, рівень фінансової глибини та монетизації економіки) простежується стійка кореляційна залежність, що свідчить про наявність позитивного впливу зростання показників ефективності фінансового сектора на економічне зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артибякина Т. Ю. Финансовые предпосылки экономического развития: теоретический аспект / Т. Ю. Артибякина // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 3 (11). – С. 5–17.
2. Григорьев Л. М. Финансовая система и экономическое развитие / Л. М. Григорьев, Е. Т. Гурвич, А. Л. Саватюгин // МЭиМО. – 2003. – № 7.
3. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг : Річні звіти Держфінпослуг [Електронний ресурс]: [матеріали офіційного сайту]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>. – 01.12.2010. – Назва з титулу екрана.
4. Крілова В. Фінансовий сектор: сьогодні і завтра [Електронний ресурс]: [матеріали круглого столу] / В. Крілова. – Режим доступу : [http://...01.12.2010](http://...). – Назва з титулу екрана.
5. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи: методологія формування та використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08 / С. В. Леонов. – Суми, 2010. – 39 с.
6. Міщенко С. В. Формування ефективної структури фінансового сектора України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С. В. Міщенко. – К., 2009. – 246 с.
7. Школьник І. О. Стратегія розвитку фінансового ринку України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / І. О. Школьник. – Суми, 2008. – 440 с.
8. Financial sector assessment [Електронний ресурс] : a handbook / The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, The International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf>. – 01.12.2010. – Назва з титулу екрана.
9. Levine R. Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better? / R. Levine // Journal of financial intermediation. – 2002. – № 11. – P. 1–30.
10. The world bank open data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.data.worldbank.org>. – 01.12.2010. – Назва з екрана.

УДК 336.153.2:336.11:330.117

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ЕКОНОМІЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

Н. В. Харченко, кандидат економічних наук

На підтримку та забезпечення ефективності виробництва спрямовані методи державного регулювання економіки. Усі вони пов'язані в єдину систему і спрямовані на виконання державою комплексу завдань, що формують її існування, ефективне функціонування та пристосування до різноманітних змін об'єктивного та суб'єктивного характеру. Дослідження теоретичних концепцій і моделей державного регулювання економікою пе-

реконує, що їх функціонування вирішальною мірою пов'язане з сукупністю державних заходів з організації управління урядовими витратами та урядовими доходами. Тобто йдеться про фіскальну політику.

Управління державним втручанням в економіку і темпами економічного зростання висвітлені в працях західних економістів Р. Масгрейва, Дж. Стігліца, Лінвуд Т. Гайгера та вітчизняних науковців П. М. Макаренка,

А. П. Макаренка, П. В. Мельника, В. В. Похилюка. Ця проблема була і залишається об'єктом гострої полеміки в наукових колах.

Метою дослідження є встановлення взаємозалежності між обсягами державного втручання в економіку і темпами економічного зростання.

На нинішньому етапі економічного розвитку, науковці багатьох країн світу все більше схилиються до побудови єдиної економічної моделі. В такій моделі мають бути визначені її елементи та взаємозв'язки між ними, стійкість і вразливість і на кінець економічна безпека країни, що обрала ту чи іншу модель розвитку [4, с. 43].

Як відомо, на державу безпосередньо покладаються певні економічні функції. Р. Маггрейв, який на основі узагальнення видів державної діяльності у різних країнах першим сформулював економічні функції держави в ринковій економіці, здійснив систематизацію методів, за допомогою яких держава може виконувати свої функції, і таким чином визначив основні напрями пошуків удосконалення дій держави [3, с. 45]. Стосовно алокаційної функції, ці напрями охоплюють сферу прямих адміністративних розпоряджень, прямого надання фінансованих з бюджету певних благ, формування відповідної податкової системи та надання державних субсидій, суспільних благ за зниженими цінами, здешевлення кредитів, а також участі у підприємницькому ризику. Стосовно дистрибутивної функції, основні напрями лежать у площині надання державної допомоги незахищеним верствам населення та формування відповідної податкової політики. Виконання стабілізаційної функції включає комплекс заходів, пов'язаних із покращанням використання виробничих ресурсів, забезпеченням прийняттого рівня зайнятості та відповідної політики цін.

Але живлять державу, дають реальну владу фіскальні заходи. У своїй власності держава концентрує значну частку національного багатства, що створює підґрунтя застосування дієвих економічних заходів.

Виникає потреба в підтримці стабілізації та економічного зростання, впровадження інноваційно-інформаційної парадигми, а також

коригуванні соціальних наслідків надмірної нерівності доходів і соціальних контрастів.

Дж. Стігліц вказує на те, що економіка – це наука про нестаток, або про те, як суспільство вчиться використовувати свої обмежені ресурси. У ній ставляться чотири основні запитання [6, с. 38]: що виробляють? як виробляти? для кого виробляти? як приймати подібні рішення?

Дж. Стігліц розглядає два види аналізу економіки – позитивна економіка і нормативна економіка (або економіка добробуту). На його думку, позитивна економіка розглядає не лише наслідки конкретних урядових програм, а й описує діяльність державного сектора, політичних та економічних сил. Там, де економіст виходить за межі чистого аналізу позитивної економіки, він поринає в глибини нормативної економіки. Нормативна економіка здійснює оцінку ефективності різних рішень і пропонує нові рішення, які краще відповідають певним цілям. Позитивний і нормативний підходи доповнюють один одного: щоб визначити напрямок, у якому повинен діяти уряд, необхідно знати про наслідки попередніх урядових рішень. Необхідно точно спрогнозувати, що відбуватиметься після впровадження державою того чи іншого податку або її спроби субсидувати ту чи іншу галузь промисловості [6, с. 42].

Розмежування між нормативними та позитивними висновками виникає не лише при аналізі конкретних політичних змін, а й при аналізі політичних процесів [6, с. 44].

З вищевикладеного можна визначити чотири загальних регулятивних блоки:

- грошово-кредитні (монетарні);
- бюджетно-податкові;
- зовнішньоекономічні;
- соціальні.

Кожен з цих блоків містить перелік певних інструментів, здатних впливати на певні економічні процеси в країні та економіку в цілому.

До блоку грошово-кредитних інструментів відносять такі, що регулюють пропозицію грошей, а саме:

- політика відсоткової ставки;
- резервні вимоги до банківських установ;

- операції центрального банку на відкритому ринку з державними цінними паперами;
- валютна політика;
- емісія грошей.

До блоку бюджетно-податкових інструментів відносять такі, які через державний бюджет впливають на економічні процеси у країні, зокрема на перерозподіл народногосподарських ресурсів у середині системи:

- політика доходів уряду (податкові інструменти);
- політика трансфертів і витрат уряду (бюджетні трансферти і витрати);
- міжбюджетна політика;
- емісія грошей (сеньйораж як податок від інфляції).

До блоку зовнішньоекономічних інструментів відносять такі, за допомогою яких уряд регулює соціально-економічні відносини з іншими країнами:

- валютна політика;
- митна політика;
- міграційна політика;
- фіскальні інструменти, які забезпечують протекційні ефекти.

До блоку соціальних інструментів відносять ті, за допомогою яких уряд може впливати на головний економічний ресурс – працю. Перелічимо їх:

- соціальна політика – освіта, медицина, соціальні гарантії, пенсії тощо;
- фіскальні пільги молодим родинам.

З одного боку, соціальна політика реалізується через видатки бюджету, однак існують окремі соціальні норми, які не підкріплені видатками уряду, проте істотно впливають на демографічні процеси у суспільстві. Зокрема, пенсійна система може включати як елементи державних витрат, так і корпоративних, приватних.

Інструменти кожного з блоків є взаємопов'язаними складовими. Вони здатні впливати як на силу, напрям дії один одного, так і збільшувати ефективність одночасного застосування, досягаючи при цьому якісно нових ефектів.

Різні методи впливу зіштовхують інтереси окремих економічних агентів. Тому для досягнення певної мети при виборі методів регулю-

вання суспільству важливо враховувати ціну, яку воно буде змушене заплатити за зменшення негативних явищ.

Лінвуд Т. Гайгер [1, с. 388–398], говорить щоб зменшити дефіцит бюджету, поглинути надмірну ліквідність і обмежити кредитну експансію, необхідно сформулювати фіскальну і грошово-кредитну політику.

Політика макроекономічної стабілізації передбачає, поряд із стабілізаційними заходами, здійснення рішучих кроків у сферах:

- структурних реформ. У міру втілення в життя короткострокової стабілізаційної політики необхідно почати структурні реформи в бюджетно-фінансовій, грошово-кредитній і зовнішньоекономічній сферах, а також системну реформу, що стосується відносин власності, управління підприємствами, цін, ринку праці;

- грошово-кредитної політики. Первинна задача грошово-кредитної політики в початковий період здійснення реформ – це поглинання надмірної ліквідності, тобто позбавлення від надмірної грошової маси, створенням банківської системи та фінансових ринків різних фінансових активів;

- фіскальної політики. Одним із найважливіших пріоритетів є скорочення дефіциту державного бюджету. Важливо, щоб уряд надавав основну увагу скороченню державних витрат і перегляду податкової системи. Первинні реформи повинні сконцентрувати зусилля на скороченні субсидій і можливих інвестиційних витрат;

- соціального захисту. У міру того, як стабілізаційна політика вступає в дію, необхідно швидко створювати систему соціального захисту для підтримки рівня життя тих, хто постраждав від реформ.

В. В. Похилук вважає, що державне регулювання здійснюється в законодавчій, податковій, кредитній, субвенційній формах. Законодавча форма означає, що приймаються спеціальні законодавчі акти, які забезпечують відносно рівні можливості для суперництва, чим розширюють кордони конкуренції, перешкоджають встановленню високих цін, розвитку монополізованого виробництва.

Використання податків і кредитів з метою впливу на національний обсяг виробництва передбачають податкова і кредитна форми регулювання. Субвенційна форма регулювання передбачає надання державних субсидій або податкових пільг окремим галузям, підприємствам (сільське господарство, добувна промисловість, транспорт) [4, с. 68].

На думку А. П. Макаренка, ефективність державного регулювання щодо національної економіки оцінюють за такими критеріями:

- 1) соціально-економічна стабільність;
- 2) ефективність;
- 3) соціалізованість.

Соціально-економічну стабільність можна характеризувати багатьма показниками, зокрема перелічимо головні з них: оптимальні темпи економічного відтворення і зростання; раціональна норма накопичення, стабільність грошової одиниці та товарних цін; збалансованість попиту і пропозиції на всіх ринках, доходів і витрат, торговельного і платіжного балансів, державного бюджету.

Ефективність національної економіки – це її економічне зростання, інноваційний розвиток, раціональне використання обмежених ресурсів, низькі витрати на одиницю кінцевого продукту, а зрештою, – високі доходи населення і його добробут.

Соціалізованість («справедливість») економіки. Саме її може забезпечити державне регулювання. І це – головний соціально-економічний критерій ефективності останнього [2, с. 152].

«Справедливість через податки, ефективність через ринок» – такого гасла дотримуються держави в економічно високорозвинених країнах [2, с. 153].

Функціонування моделей державного регулювання економікою вирішальною мірою пов'язане з сукупністю державних заходів з організації управління урядовими витратами й урядовими доходами. Тобто йдеться про фіскальну політику. Остання, згідно з сучасним економічним словником, становить частину економічної політики держави та є політикою уряду у сфері оподаткування, державних витрат, державного бюджету і спрямована на забезпечення зайнятості населення і запобігання

інфляційних процесів є стрижневою частиною фінансової політики і складовою економічної політики держави [5, с. 443].

Економічна теорія надала в розпорядження практики дві основні форми функціонування фіскальної політики щодо формування макроекономічної та соціальної рівноваги, економічного зростання та зайнятості. Це автоматична та стабілізаційна фіскальна політика. В обох випадках основні інструменти реалізації цих форм фіскальної політики однакові, а саме: політика витрат, політика доходів, податкова система, бюджетна політика. Однак у першому випадку вони використовуються для скорочення витрат, стимулювання зростання доходів через підвищення податків, обмеження можливостей амортизації. У другому – для збільшення витрат, одержання кредитів, зниження податків, стимулювання інвестиційної активності. Шляхом зміни змісту та механізму дії фіскальної політики в тісному зв'язку з потребами конкретного етапу розвитку ринкових відносин з'являється можливість її використання як ефективного методу державного регулювання економіки.

Основними елементами автоматичної фіскальної політики, коли зміни відбуваються у системі урядових закупок і чистих податків, виступають автоматичні стабілізатори, які дозволяють без додаткового втручання держави, шляхом попередньо визначених і закладених у законодавчо-нормативні акти правил і норм реагувати на порушення рівноваги, сприяючи її відновленню. Прикладом можуть бути прогресивний прибутковий податок, система трансфертних виплат, система виплат з безробіття.

Та все ж автоматичні стабілізатори є інструментом обмеженої дії, тому автоматична фіскальна політика потребує її доповнення дискреційною, яка становить сукупність оперативних регулюючих заходів щодо основних інструментів фіскальної політики. В основі такої політики – свідоме планування податків і державних видатків з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання. Для стимулювання виробництва і зайнятості в умовах стагнації

економічна теорія пропонує збільшувати державні видатки. Дефіцит ВВП, який виникає в результаті недостатнього сукупного попиту стосовно пропозиції, стримує розвиток економіки. Державні закупки за рахунок бюджетного дефіциту здатні збільшувати сукупний кінцевий попит. Але ця діяльність з боку держави обмежена її фінансовими ресурсами.

Коли держава регулює зміни сукупного попиту і сукупної пропозиції, обсягів збережень, розміри та напрями спрямування інвестицій, зовнішньоекономічну діяльність, значення дискреційної фіскальної політики зростає. Якщо в умовах ринкової економіки бюджетно-податкове регулювання спрямовується на ефективне функціонування цієї економіки, то у вітчизняній економіці на порядок денний висувуються завдання соціально-економічного оновлення суспільства, прогресивних структурних зсувів, формування конкурентоспроможної економіки. Ці напрями визначають основні орієнтири дискреційної фіскальної політики.

Фіскальна політика вітчизняної економіки, залежно від фази економічного циклу, повинна набувати стимулюючих або стримуючих рис. Концептуальною основою фіскального регулювання повинне стати гнучке поєднання неокейнсіанського та неокласичного підходів, але з чітким урахуванням фази економічного циклу та рівня економіки. Так, у періоди довгострокового спаду економічної активності доцільним є здійснення стимулюючої фіскальної політики, що базується на кейнсіанській моделі антициклічного регулювання та використанні прямого прогресивного оподаткування в провідній ведучій формі стабілізаційного регулювання [3, с. 52–53].

У період досягнення сталих темпів зростання економічна теорія пропонує активне використання стримуючих заходів. У цьому випадку доцільним видається впровадження концептуальних положень монетаристської моделі державного впливу та переважання форм непрямого оподаткування.

Побудова оптимальної моделі фіскальної політики потребує розробки концептуальних основ, конкретних форм і методів довго- і короткострокового впливу. Останні повинні

узгоджуватись із соціальними й економічними проблемами держави, можливостями їх вирішення через бюджетно-податкове регулювання та орієнтуватися на історичні, національні, культурні особливості, ступінь участі держави в економіці, розвиненість ринкових відносин.

Історична динаміка ролі держави в економіці переконливо свідчить, що ефективність державного регулювання безпосередньо залежить від якості розуміння та застосування принципів формування державних витрат з метою підтримання макроекономічної і макросоціальної рівноваги та використання державою податків для проведення економічної політики. Важливість цих складових настільки вагома, що фіскальна політика зумовила появу в своєму складі фактично самостійних видів економічної політики, а саме: політики витрат та політики доходів, які мають свої специфічні цілі та завдання, а також методи їх розв'язання.

Політику витрат та політику доходів слід охарактеризувати як основу, базу та інструмент державної економічної політики в кожному історичний період. Від цього чинника принципово залежить і ефективність фіскальної політики, і ефективність розв'язання економічних і соціальних проблем у цілому. Умови формування політики витрат і політики доходів мають принципове значення для забезпечення функціонування всієї ринкової економічної системи.

Політика витрат, будучи складовим елементом фіскальної політики, означає цілеспрямовану діяльність уряду з формування напрямів і структури витрат державного бюджету з метою підтримання на певному рівні видатків соціального характеру, забезпечення суспільного попиту та ініціювання ділової активності суб'єктів господарювання. Політика доходів, будучи складовим елементом фіскальної політики, характеризується цілеспрямованою діяльністю уряду з формування дохідної частини державного бюджету з метою забезпечення функціонування та розвитку соціально-економічного поля суспільства.

У процесі розробки політики витрат і політики доходів велике значення належить науковому обґрунтуванню підходів і принци-

пів такої політики. Політика витрат визначає принципи, напрями, структуру витрат. Політика доходів, зважаючи на вирішальне значення податкових доходів, визначає пріоритетні цілі оподаткування, коло суб'єктів економічної діяльності, які підлягають оподаткуванню, принципи, форми, ставки, пільги оподаткування. Критично важливим у податковій політиці та політиці витрат є дотримання принципів оптимальності, порушення яких здатне призвести до порушення макроекономічної та макросоціальної стабільності, деформацій фіскальної та економічної політики взагалі [3, с. 55].

Економічний розвиток може бути забезпеченим при комплексному підході до його управління. Проблеми економіки, соціальної сфери повинні вирішуватись взаємопов'язано та цілеспрямовано. Дія вмонтованих стабілізаторів є формою державного регулювання, яка активно сприяє зміцненню саморегулювання ринкової економіки. Саморегулювання і регулювання економіки забезпечують економічну рівновагу та сприяють досягненню економічної безпеки країни.

Сприяння довгостроковому економічному зростанню і соціальному розвитку – важливе призначення податкової системи України, а відповідно і фіскальної політики держави. Ре-

алізація цих завдань тісно пов'язана з визначенням, яким чином фіскальна політика впливає на перерозподіл обмежених суспільних ресурсів як за рівнем, так і за спрямуванням. Цей аспект використання фіскальної політики потребує особливої уваги, оскільки витікає із сутнісних ознак державного регулювання економіки в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайгер Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика : [пер. с англ.] / Линвуд Т. Гайгер. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 560 с.
2. Макаренко А. П. Теорія і практика державного регулювання в аграрній сфері : [монографія] / А. П. Макаренко. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, 2009. – 636 с.
3. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці : [монографія] / П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.
4. Похилюк В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки : [монографія] / В. В. Похилюк. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 403 с.
5. Современный экономический словарь. – М. : ИНФРА -М, 2007. – 495 с.
6. Дж. Е. Стігліц. Економіка державного сектора : [пер. з англ.] / Дж. Е. Штігліц. – К. : Основи, 1998. – 854 с.

УДК 338.43:631.15:631.6.02

ДЕМОГРАФІЧНА СКЛАДОВА У РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ АПК

Л. М. Березіна, кандидат економічних наук

Пошук способів і засобів формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК супроводжується потребою дослідження демографічних аспектів. Вагомими для вирішення проблеми є питання щодо відтворення населення у сільській місцевості, забезпечення його добробуту, формування ринку праці тощо.

Способи вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування агропромислового комплексу України відображені у низці наукових праць дослідників, серед них варто згадати роботи П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, В. М. Рабштини, П. Т. Саблука, В. Г. Ткаченко та ін. Проте недостатньо дослідженими та висвітленими у фахових публікаціях за-